

Duygu AKAR TANRIVER*

Eski Smyrna'nın Keşfi

The Discovery of Old Smyrna

ÖZET

Günümüzde İzmir'in Bayraklı ilçesinde yer alan küçük bir tepeciğin üzerinde kurulmuş olan Eski Smyrna kenti, Roma İmparatorluk Devri'nden sonra gözlerden uzak kalmış ve yeri unutulmuştur. Pagos (Kadifekale) eteklerinde Büyük İskender sonrasında yeniden kurulmuş olan Yeni Smyrna, tarih boyunca hafızalardan silinmemişken, Eski Smyrna'nın yeri 19. yüzyılda Gropius adında bir gezgin tarafından keşfedilinceye kadar bilinmez. 1801 ya da birkaç yıl sonra keşfedilmesinden sonra, 1825 yılında Prokesch von Osten kentte görülebilen kalıntıları tanımlar. Bu sırada, Pausanias ve Strabon gibi antik kaynaklardaki bilgileri yorumlayan diğer Avrupalı gezginler, efsanevi Tantalos'un kentini ve mezarını bulmak için Yamanlar Dağı'nın (Sipylos) yamaçlarında araştırmalar yapmaktadır. Bu araştırmalar, Eski Smyrna'nın mezarlarının ve kalelerinin keşfedilmesine yol açarken, kent merkezinin dikkatlerden kaçması sonucunu doğurmuştur. 1930 yılında, F. ve H. Miltner'in Hacı Muço adı verilen küçük tepecikte bir yıllık bir arkeolojik kazı yapmasıyla, Eski Smyrna'nın asıl yerleşim yerinin burası olduğu ortaya çıkar. Kentteki ilk sistemli kazılar ise ancak 1948 yılında E. Akurgal ve J. Cook tarafından başlatılır.

Anahtar Kelimeler: İonia, Smyrna, Sipylos, Tantalos, Tarihi Coğrafya.

ABSTRACT

The ancient city of Smyrna, established on a small hill in the Bayraklı district of İzmir today, has been left out of sight after the Roman Empire and its location is forgotten. New Smyrna, which was reestablished after Alexander the Great on the slope of Pagos (Kadifekale), has not been erased from memory throughout history. However, the place of Old Smyrna was unknown until the 19th century when a traveler named Gropius discovered it. After its discovery in 1801 or a few years later, in 1825 Prokesch von Osten describes the visible remains in the city. Meanwhile, other European travelers, interpreting information in ancient sources such as Pausanias and Strabo, are conducting research on the slopes of Mount Yamanlar (Sipylos) to find the city and grave of the legendary Tantalos. These investigations led to the discovery of the tombs and fortresses of Old Smyrna, but it has resulted in the city center's escape from attention. In 1930, it was discovered that F. and H. Miltner's archaeological excavations carried out a year on the small hill called Hacı Muço, which is the original settlement of Old Smyrna. The first systematic excavations in the city were initiated by E. Akurgal and J. Cook in 1948.

Keywords: Ionia, Smyrna, Sipylos, Tantalos, Historical Geography.

* Yazar/Author Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü.
duygu.akar@deu.edu.tr

Giriş

Antik kentlerin bir kısmı modern dönemlere kadar adlarını koruduklarından ya da çoğu durumda bunlara ait anıtlar binlerce yıldır ayakta durduklarından herhangi bir çalışmaya ihtiyaç duyulmadan yerleri bilinebilmektedir. Ama bazı kentler ya da daha küçük yerleşimler ise kimi zaman çok eski oldukları ya da kalıntıları zamanla kaybolduğu için ancak araştırmalar sayesinde saptanabilmiştir. Bugün bile hala antik kaynaklardan adını bildiğimiz ancak yeri saptanamamış olan kentler bulunmaktadır. Bunun da ötesinde Anadolu'da herhangi bir antik kaynakta adı geçmeyen ve varlığından haberdar olmadığımız çok sayıda küçük yerleşim, her geçen gün bir araştırmacının sonucunda saptanmaya devam etmektedir. Smyrna da hem adının modern dönemlere kadar yaşaması hem de günümüze kadar ayakta kalabilen bazı anıtlarıyla insanoğlunun yerini unutmadığı kentlerdendir. Nitekim 15. yüzyıl başından itibaren Avrupalı meraklılar ve gezginler Smyrna ile ilgili bilgiler ve burada görülebilen kalıntılar hakkında açıklamalar yayınlamaya başlamışlardı. Bir kısmı Avrupa ülkelerine de kaçırılmış olan bu kalıntılar, Büyük İskender sonrasında Kadifekale (Pagos) eteklerinde kurulan yeni Smyrna'nın Hellenistik ve Roma dönemlerinde zengin bir kent olduğunu ortaya koyuyordu. Ancak antik edebi kaynaklardan kentin ilk kurulduğu noktanın Roma Devri Smyrna'sından başka bir yerde aranması gerektiği de açıktı.

1- İzmir'de İlk Gezginler

İzmir doğası, garip karşılanan konumu ve Ortaçağ'daki önemi nedeniyle çok erken dönemlerde gezginlerin uğrak yeri olmuştu. Bunda Kudüs'e giden hac yolu üzerinde olmasının da rolü olabilir (Bürchner 1927, k. 741). Avrupalı gezginlerin en ünlü öncüsü olarak bilinen ve kuşkusuz Rönesans fikrinin gelişmesinde payı da olan 15. yy gezgini Anconalı Cyriacus, 1431 yılında İzmir'e de uğrar. Kent hakkında yazdıkları kaybolmuş olsa da Cyriacus'un birçok antik kalıntıyı incelediği bilinmektedir. Bunlar arasında kentin limanı, büyük bir sütun ve Smyrna'nın Homeros'un anavatanı olduğunu kaydeden bir epigram da bulunmaktadır (Meyer 2008a, s. 274).

17. yüzyılda eski eser meraklısı batılı gezginlerin önemli duraklarından birisi kuşkusuz İzmir olmuştur. Sayıları her geçen gün artan bu araştırmacılar İzmir'i ziyaret edip, Pagos (Kadifekale) eteklerindeki Smyrna'ya ait kalıntıları gezi notlarında tanımlamaya başlar¹. Kentte araştırma yapan çok sayıdaki gezgin içinde Jean-Baptiste Tavernier, Jean Thévenot, Antoine Galland ve Jacob Spon dikkati çekmektedir. İlk defa 1675, sonra 1678, 1680, 1685 ve 1688 yıllarında İzmir'e Fransa kralının eski eser koleksiyonuna yeni parçalar eklemek amacıyla gelen Fransız gezgin Galland, bu gezginlerin amacının sadece yeni bilgiler edinmek olmadığını ortaya koyan önemli örneklerden biridir. O, Jacob Spon'a yazdığı mektuplarda, bulduğu heykelleri ve onların nasıl kolayca ele geçirilebileceğini anlatmaktadır (Meyer 2008b, s. 799-800). Fransız bir doktor ve arkeoloji meraklısı Jacob Spon da 1675-1676 yıllarında İzmir'e gelir ve araştırmalar yapar. Hatta Spon, Eski Smyrna'yı lokalize etmeyi deneyen ilk bilginlerden biri olarak kenti İzmir'in güneyinde, Sancak Burnu Kalesine giden yolda sütunlar ve duvar kalıntıları saptadığı bir yere lokalize etmek ister (1678, s. 309). Aslında, bu yerin

¹ 17-19 yüzyıl gezginleri ve gezi notları hakkında genel bilgi için bk. Meyer (2008a).

Kadifekale'ye uzaklığını yanlış olarak hesaplayıp Eski Smyrna'yı Bayraklı'nın tam tersi bir istikamete yerleştirmektedir².

18. yüzyılda eski kültürleri araştırmak üzere İngiltere'de kurulan Dilettanti Topluluğu'nun da destekleri ile tüm Akdeniz dünyasında araştırmalar artmış ve İzmir'de de daha ayrıntılı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Fransız botanikçi Joseph Pitton de Tournefort'dan sonra İngiliz Richard Pococke ve Richard Chandler'in seyahatleri önemli bilgiler vermektedir. Bir yüzyıl önce birçok gezgin sadece yeni Smyrna'nın anıtlarını incelemek ya da Avrupalı aristokratların koleksiyonları için antik eserler aramakla ilgilenirken, 18. yüzyılda bazı gezginler olasılıkla İzmir'in başka bir noktasında, bugünkü Bayraklı'nın hemen üzerinde yer alan Yamanlar Dağı'nda da (antik Sipylos) bazı kalıntıların var olduğuna ilişkin haberler almışlardır. Bu söylentilere ilk kulak veren ve Yamanlar'daki kalıntıları gezi notlarına geçiren ilk gezginler Pococke ve Chandler'dir. 1739'da bölgeye gelen Richard Pococke, Bornova'nın batısındaki yamaçlarda saptadığı tümülüslerden kısaca söz etse de (1772, s. 93), 1764'de İzmir ve etrafında Dilettanti Cemiyeti (Society of Dilettanti) adına incelemeler yapan Richard Chandler onun söz ettiği mezarları biraz daha ayrıntılı anlatmaktadır. Yuvarlak şekilde yükseldiğini belirttiği bu mezarları Eski Smyrna başlığı altında tartışan Chandler, Yamanlar'da yer alan kalıntılarla Eski Smyrna arasında bağlantı kuran ilk gezgindir (1817, s. 80-81). Hatta O, Sipylos'un Smyrna'ya yakın kısmında Tantalos devrinde bir yerleşim olduğunu da gezi notlarının bir başka versiyonunda belirtir (Chandler 1806, s. 198).

2- Antik Yazarlarda Eski Smyrna

Avrupalı gezginleri Eski Smyrna'yı aramaya yönelten nedenlerden birisi kentin ünlü ozan Homeros'un muhtemel vatani olarak öne çıkması ise, kuşkusuz diğeri de Smyrna ile efsanevi kral Tantalos arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantıyı iki antik yazarda görmek mümkündür. Pausanias'ın "Pelops ve Tantalos bir zamanlar ülkemde yaşadı ve günümüze dek işaretleri kaldı: Tantalos'dan adını alan bir göl, dikkat çekici mezar ve Sipylos Dağı'nın doruk noktasında Plastene'nin kutsal alanının ötesinde Pelops'un Anıtı." şeklindeki sözlerinin (5.13.7) meraklı araştırmacıları Sipylos'a çekmiyor olması herhalde düşünülemez. Bunun da ötesinde Pausanias "Görülmesi gereken bir şey olan Tantalos'un mezarı Sipylos Dağı üzerindedir. Biliyorum, çünkü gördüm" diyerek keşfedilebilecek kalıntının hayli sansasyonel olacağını da ip ucunu vermektedir (2.22.3). Stephanos Byzantios'da geçen, Smyrna İonia'nın bir şehridir. İlk önce Tantalos tarafından kuruldu ve yerleşildi. Önceleri Naulokhon sonra ise Ephesos'u yöneten Amazon Smyrne'den dolayı Smyrna olarak adlandırıldı." cümleleri ise (s.v. Smyrna), Tantalos ile Eski Smyrna'nın doğrudan bağlantılı olabileceğine işaret etmektedir. Başka iki önemli yazarın pasajlarındaysa, Eski Smyrna'nın nerede aranması gerektiğine ilişkin deliller bulunmaktadır. Strabon'un "Smyrnalıları, Ephesoslulardan ayrıldıktan sonra, Smyrna'nın şimdi üzerinde bulunduğu ve Lelegler'in yönettiği yere yürüdüler. Bu insanları kovaladılar ve bugünkü şehirden yaklaşık 20 stadyumdan uzak olan Eski Smyrna'yı kurdular." ifadesi (14.1.4), eski kentin onun zamanındaki Pagos eteklerindeki Smyrna'dan yaklaşık 4 km uzakta olduğunu ortaya koymaktadır. Hayatının büyük bir

² Spon'un mesafe birimlerini karıştırması hakkında açıklamalar için bk. Meyer (2008a), s. 355.

kısmını Smyrna'da geçirmiş olan Aelius Aristides de en eski şehrin Sipylos'un üzerinde kurulduğunu ve ikinci şehrin Sipylos'un eteğinde, deniz kenarında olduğunu belirterek, kendi zamanının İzmir'i (Kadifekale) ile bir zamanlar Sipylos'un tepesinde mevcut olduğu sanılan ilk şehir arasında bir ikinci şehirden bahsetmektedir (XVII [15] D 372)³.

3- Eski Smyrna Çevresinde İlk Araştırmalar ve Kentin Keşfi

Antik yazarların bu çok açık olmayan ifadeleri, erken dönem gezginlerinin bazılarını eski kenti, sonradan çok yanlış olduğunu gördüğümüz coğrafyalarda aramaya yönlendirirken, Pococke ve Chandler'ı doğru noktaya çekmiş olmalı. Onların bu keşifleri, 19. yüzyılın başlarından itibaren diğer gezginleri de bu civarda araştırma yapmaya teşvik etmiş gibi görünmektedir. Bu gezginlerin bazıları, dikkatlerini onların saptadıkları mezarlardan en büyüğünün, Pausanias'da geçen "Tantalos'un Mezarı" olduğunu kanıtlamak için, Yamanlar Dağı'nın Bornova Ovası'na ve günümüzün Bayraklı'sına bakan yamaçlarına yöneltmişlerdir. Örneğin dönemin önemli gezginlerinden İngiliz rahip Francis Vyvyan Jago Arundell, 1826 yılında Menemen'den İzmir'e giderken bu bölgeden geçer ve Tantalos'un mezarından ismen bahseder (1828, s. 299).

18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında kente gelen araştırmacıların çoğu Tantalos'un Mezarı olarak artık ünlenmiş anıt ve onun yer aldığı sırttaki kalıntılarla ilgilenirken, bu sırtın hemen güneyinde yer alan ve Bornova Ovası'nın Sipylos'a dayandığı noktada yükselen küçük tepe kimsenin dikkatini çekmemiştir. Bu tepe ilk defa Fransız diplomat ve eski eser avcısı Louis François Sébastien Fauvel'in mektuplarında konu edilmiştir. Onun Fransız Coğrafyacı Jean-Denis Barbié du Bocage'ye yazdığı 14 Haziran 1808 tarihli bir mektupta Gropius adında birinin İzmir'in kuzeyinde Sipylos eteklerinde yan yana iki kent bulunduğu rapor edilmektedir (Millin, 1809, s. 86). Ne yazık ki ardında yaptığı gezileri ve bulduklarını anlatan bir kitap bırakmamış olan Georg Christian Gropius, Yunanistan'da ve Türkiye'de faaliyet gösteren belki Alman kökenli "Levanti" bir eski eser taciri ve casus idi (Cooper, 1996, s. 19). 1812 yılında Bassai'daki Apollon tapınağında da kazılar yapan Gropius'un (Cooper, 1996, s. 21), British Museum'da saklanan karakalem çizimlerinden dolayı, 1803 Mayıs ve Haziran'ında da Smyrna, Ephesos, Phokaia, Khios, Samos, Miletos, Kos, Myndos ve Halikarnassos'a geziler yaptığı bilinmektedir (Hasluck, 1911/2, s. 273). Öte yandan, 1804 yılında Prusyalı diplomat Jacob Ludwig Bartholdy ile birlikte İzmir'i de kapsayan bir Batı Anadolu gezisine başladığı kaydedilmektedir (Cooper, 1996, s. 20). Onun 1801 ya da sonraki 1-2 yıl içinde adını ifade etmese de Eski Smyrna'yı keşfetmiş olduğu söylenebilir⁴. Fauvel'in mektubuna göre Gropius bulduğu yerleşimleri şöyle anlatmaktadır:

(.....) Bu iki şehrin adı ne olursa olsun, bunlar İonia, Aiolis ve Lydia'nın sınırlarının kesiştiği yerde, Sipylos Dağı'nın eteklerinde yer almaktadır. Bunlardan birinde yatay şekilde dizilmiş kaba taşlardan yapılmış duvarlar vardır; diğeri ise düzensiz poligonal bloklarla inşa edilmiştir; bu kent denize yakın bir tepede yer alır ve bu tepenin

³ Kentin kuruluşu hakkında antik yazarların verdiği bilgilerin yorumlanması konusunda kapsamlı bilgi için Bk. Cadoux, 1938, s. 37-38 ve 59-60; Doğer, 2006, s. 53. vd.

⁴ Gropius'un İzmir'e geliş tarihi hakkındaki farklı öneriler için bk. Bürchner 1927, kol. 733; Cooper, 1996, s. 19-21.

devamında yüzü aşkın mezar görülür. Bunların bazıları Mykenai ve Thessalia'daki Larissa'nın duvarlarına benzer düzensiz çokgen bloklardan oluşan bir duvarla çevrilidir... (Millin, 1809, s. 87).

Gropius'la aynı dönemde İzmir'de bulunan ve yaptığı araştırmalarla Bayraklı'daki yerleşimi en iyi bilenlerden biri olan Fauvel, aynı onun gibi Ege'de dolaşan batılı araştırmacılara rehberlik de yapmaktadır. Nitekim 1825 yılında İzmir'e ikinci gezisini yapan Avusturyalı bir asker ve diplomat olan Anton Prokesch von Osten, Fauvel'in rehberliğinde Gropius'un keşfettiği kalıntıları ayrıntılı bir şekilde incelemek üzere Bayraklı'ya gelir. Böylece, Eski Smyrna'da o yıllarda görülebilen tüm kalıntıların ayrıntılı bir tarifi onun mektuplarına geçmiş olur⁵. Prokesch von Osten saptadığı duvarları kalınlık ve uzunluk ölçüleri ve inşa tekniklerini de belirterek tek tek tarif etmiştir. O bu duvarların hem Çiftlik adı verilen (Hacı Muço Tepesi) tepede hem de bunun kuzey batısındaki kayalık yamaçta devam ettiğini de saptamıştır (1936-1937, c.III, s. 335-337). Onun bu dikkatli gözlemlerinin, kentteki 1948-1951 yılları arasındaki kazılar sırasında Eski Smyrna'nın savunma sistemini araştıran R.V. Nicholls'un kent surlarına, özellikle Klasik Dönem'e tarihlenen 4. sura ilişkin yorumlarında önemli bir veri kaynağı olduğu görülmektedir⁶. Çünkü bu sur duvarlarının bir kısmı daha Fauvel ve Prokesch von Osten döneminde tahrip olmaya devam etmektedir ve 19. yy. sonuna kadar sur duvarının kuzeybatıya uzanan kısmı tamamen tahrip olmuştur. Onlar, surun asıl tepeyi kuşatan bölümlerinin dışında, Kuşatma Tepesi adı verilen kuzeydeki yığma tepeyi de çevrelediğini ve kuzeybatıya uzayarak buradaki kayalık sırttaki bir kısım araziye de sur içine alacak bir formda olduğunu tespit etmişlerdir⁷. Kentin şimdi en önemli yapısı olan Athena tapınağı ise üst yapısı tamamen yok olduğundan o dönemde fark edilmemiştir.

4- Eski Smyrna ya da Tantalos'un Kenti

Prokesch von Osten'dan bir yıl sonra bölgeye gelen Charles Texier'e de rehberlik eden yine Fauvel olmuştur. Ancak Texier, tepedeki sur duvarlarının bir kısmını başarısız bir şekilde çizdiği plana geçirse de (1849, Lev. 129) asıl dikkatini yerleşimin kuzeyinde yükselen Yamanlar sırtlarındaki büyük tümülüse, onun çevresindeki kalıntılara vermiştir. Büyük kalenin bir planını ve yamaçta gördüğü kalıntıları planına işleyen Texier, saptadığı 12 tümülüste araştırmalar yapmış (s. 252-253) ve bunlardan biri olan ve Pausanias'ın sözünü ettiği "Tantalos'un Mezarı" ile özdeşleştirdiği büyük tümülüsü kazmış ve mezar hakkında günümüze kalmış en detaylı planı ortaya koymuştur (Lev.130, burada bk. **Şek. 1**). Texier'e göre tümülüs'ün üzerinde yer alan kale ve çevresindeki ev kalıntıları da Tantalos'un kentine aittir. Texier kendisiyle aynı dönemde araştırmalar yapmak için İzmir'de bulunan Hamilton'u bu kalıntıların Tantalos ile ilişkili olduğu fikrine ikna etmek için çok çaba sarfeder; ancak bunda başarılı olamaz (s. 255-257).

İngiliz jeolog William John Hamilton, 1834-1835 yıllarında Smyrna'nın kuzeyindeki

⁵ Prokesch von Osten'in inceleme notlarını içeren mektuplar için bk Prokesch von Osten 1936-1937, c.II, s. 157-160, c. III, s. 335-341.

⁶ Nicholls Klasik döneme tarihlediği surun 4. yapı evresi hakkındaki yorumlarında Prokesch von Osten'in tanımlamalarına sık sık başvurmuştur (1958/9, s. 36-37, 92, 137)

⁷ Prokesch von Osten, 1834, s. 58-59. Bu konuda ayrıca bak Nicholls, 1958/9, s. 92.

sırtlarda yaptığı araştırmada kendisinden önceki gezginlerin saptadığı kalıntıları inceler ve Büyük Kale'de "tarihte adı kaydedilmemiş bir antik kentin akropolisini işaret eden kyklopi duvarların kalıntıları" olduğunu ileri sürer. Bu duvarların yamacın batı kısmındaki mezarlarla aynı çağdan olduğunu belirten Hamilton, Texier'in bu akropoldeki kalıntıların ve mezarların efsanevi Tantalos kentine ait olduğu şeklindeki görüşlerine katılmaz. Hatta Texier'in antik evlere ait olduğunu iddia ettiği bazı duvar parçalarının modern zamanda yapılmış teras duvarları olduğunu belirtir. Ona göre burası Eski Smyrna kentidir (Hamilton, 1842, s. 46-51).

Gustav Hirschfeld 1871'de kenti ziyaret etmiş, Tantalos'un Mezarı olarak adlandırılan tümülüste ve diğer mezarlarla birlikte Büyük Kale'de (akropolis) araştırma yapmıştır. Bu kalıntıları işlediği planda Smyrna'nın bulunduğu tepenin ismini Hadji Mudjor olarak kaydetmiştir (1872, Lev. IV).

1880 yılında bölgede araştırma yapan Georg Weber de Hirschfeld gibi Hacı Muço tepesindeki kalıntılardan çok Yamanlardaki kaleler ve tümülüslerle ilgilenmiş ve bu kalıntıların Tantalos'un kentine mi ait olduğu yoksa bu kentin Eski Smyrna mı olduğu sorununu irdelemiştir (1880, s. 13 vd.). Ramsay de Weber gibi Yamanlar üstündeki Büyük Kale'nin Eski Smyrna olduğuna inanmaktadır (1880, s. 66). Anlaşıldığına göre, 19. yüzyıl araştırmacılarının bir çoğu, Prokesh von Osten'in ayrıntılı tanımlamalarına karşın, şimdi üzerinde Eski Smyrna'nın kurulmuş olduğunu bildiğimiz Bayraklı Höyüğü (Hacı Muço Tepesi) ile çok ilgilenmemişler ve dikkatlerini Texier tarafından Tantalos'un kenti ile özdeşleştirilen Büyük Kale ve onun güneyindeki Tantalos'un mezarı ile yamacın doğu kısmında yer alan mezarlara çevirmişlerdir.

5- Eski Smyrna'da Arkeolojik Kazılar

Artık 19. yüzyıl sonundan itibaren Eski Smyrna'nın Sipylos'un Bayraklı'ya bakan yamaçlarında yer aldığı turistik rehber kitaplarına girecek kadar yaygın bir bilgidir (MacMillans's Guides, 1904, s. 220). Ancak, kentin asıl yerleşim yerinin Bayraklı'daki Hacı Muço tepesinde değil, Yamanlar üzerindeki Büyük Kalenin olduğu noktada olduğu düşünüldüğünden tüm araştırmacılar bu noktaya yönelmektedir. 20. yüzyıl başıyla birlikte araştırmaların Hacı Muço tepesine de çevrildiği görülmektedir. Örneğin Otto Walter 1918 yılında yaptığı inceleme gezisinde Yamanlar üzerinde yer alan kalıntıların Myken dönemine ait olmadığını hatta Arkaik Çağ'a bile verilemeyeceğini belirterek Büyük Kale'yi Hellenistik devre tarihlemeye çalışır. Hacı Muço tepesinde de araştırma yapan Walter, burada Prokesh von Osten'in saptadığı duvarların artık görülemediğini, bununla birlikte tepe üzerinde çok miktarda M.Ö. 7 ve 6. yüzyıl seramik parçasının bulunduğunu kaydetmektedir (Walter, 1922/24, s. 225).

O dönemde kentteki Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapan Josef Keil 1911 ve 1912 yıllarında tepeyi ziyaret eder ve alanın ilk fotoğrafı 1911 yılında çekilmiş olur (Keil, 1932). Onun direktifleriyle Avusturyalı Franz ve Helene Miltner 1930 yılında, bir yandan Yamanlar'daki kalıntılar üzerinde araştırmalar yaparken diğer yandan da Hacı Muço tepesinde ve eteklerinde sondajlar açarlar. F ve H. Miltner, bu tepeye eskiden üzerinde yer alan çiftlikten dolayı Hacı Muço dendiğini, ancak kendi döneminde herhangi bir ismi olmadığını, bazen de Rum sahibinden dolayı Turlita Tepesi

olarak isimlendirildiğini belirtmektedir (1932, s. 129). Tepe ve etrafında yapılan dar kapsamlı kazı, kent surunun aslında yüzeyde görüldüğünden daha büyük bir kısmının korunduğunu ve yapılacak çalışmalarla burada önemli sonuçlara ulaşılabileceğini ortaya koymuştur⁸. Kazıda ele geçirilen seramik buluntular Hacı Muço tepesindeki yerleşimin Geometrik Döneme kadar eskiye gittiğini de göstermektedir (Miltner ve Miltner 1932, s. 169-172). Artık bu küçük şehrin Eski Smyrna olduğundan şüphe duymaya gerek yoktur. 19. yy araştırmacıları tarafından Akropolis olarak tanımlanan kalıntıların, Smyrna'nın korunmasında rol oynayan ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenmesi gereken bir kale (Büyük Kale) olduğunu ileri süren Miltner'ler⁹, Turan mahallesinin hemen üzerinde yer alan anakayaya oyulmuş basamaklı bir yapı olan "gözetleme kayası", Büyük Tümülüs ve civarında yer alan diğer mezar anıtları ile sırtın Bornova yönündeki kenarında yer alan Ön Kale ya da Küçük Kale'de de araştırmalar yapmıştır (Bk. **Şek. 2**)¹⁰.

Ekrem Akurgal'ın Smyrna hakkında araştırmaları 1945 yılında başlamış ve önce kentle ilgili ilk görüşlerini anlattığı iki makale yayınlamıştır¹¹. Bu çalışmalarında Eski Smyrna'nın Hacı Muço'da yer aldığı iddialarına katılan Akurgal, bir çok arkeolog gibi büyük tümülüsün Pausanias'ın "Tantalos'un Mezarı" olarak adlandırdığı anıt olabileceğine de inanmaktadır¹². Ona göre Yamanlar sırtlarındaki Büyük Kale ile Küçük Kale, Hacı Muço tepesindeki Eski Smyrna'nın M.Ö. 7. yüzyıl savunmasında rol oynamış kaleleri idi (1945, s. 36.). O'nun Smyrna'nın Arkaik ve Klasik Dönemleri'ni incelediği makalesi aslında sonuç olarak Miltner'in çalışmalarının verilerinin bir yorumudur (1946). Bu çalışmadaki kimi görüşü, sonradan bizzat kendisi tarafından düzeltilmiş olan Akurgal, sonunda 1948 yılında Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulu'ndan John Cook ile birlikte Bayraklı kazılarında başlar. 1948-1951 yılları arasında gerçekleşen Türk-İngiliz ortak kazılarında ortaya çıkarılan ve gerek Smyrna tarihi gerekse tüm klasik arkeoloji dünyası için çok önemli bilgiler sunan veriler, Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşime sahne olan bu tepenin Smyrna'nın ilk kurulduğu yer olduğunu hiç bir kuşkuyla yer bırakmadan kanıtlamaktadır (**Şek. 3**)¹³.

Sonuç

Eski Smyrna'nın lokalize edilme hikayesinin, arkeolojinin geçtiği aşamaların da genel bir tarihini yansıttığı söylenebilir. Eski eser ve antik kalıntıların avcısı Avrupalı maceracıları yönlendiren merak, çok eskilerde kalmış bir antik kentin yerinin saptanmasını sağlamış, hatta orada 87 yıldır kesintilerle devam eden bir arkeolojik kazıya evrilmiş, kenti ilk defa görüp detaylı ya da üstünkörü tanımlamalar yapan

⁸ Miltner çiftinin kazılarında saptanan sur duvarı için bk Miltner-Miltner, 1932, s. 165, fig 8.2. Öte yandan H. Miltner, kazı sonuçlarını Türkçe olarak da yayınlamıştır. Ancak çevirinin pek doğru olmaması nedeniyle metnin anlaşılması zordur (1934).

⁹ Miltner-Miltner, 1932, s. 143. Büyük Kale hakkında son bilgiler ve tarihlendirme hakkında bk. Doğer-Gezgin, 1998, s. 21-22; Doğer, 2006, s. 86.

¹⁰ Bu kalıntılar için bk. Miltner-Miltner, 1932, s. 144-158.

¹¹ Akurgal (1945) ve Akurgal (1946). E. Akurgal, bu makaleleri Smyrna'da kazılara başlama fikrinin olgunlaşması döneminde kaleme almıştır.

¹² Akurgal, 1945, s. 26. Tantalos mezarının tarihlenmesi hakkında bk. Akurgal, 1946, s. 60-61.

¹³ Bayraklı'daki ilk kazıların sonuçları şu eserde yayınlanmıştır: Akurgal (1950), Cook (1958/9) ve Nicholls (1958/9)

gezinlerin verdiği bilgiler kimi zaman modern arkeolojinin tartışmalarına zemin hazırlamıştır. J. Cook ile birlikte kentteki ilk sistematik kazıyı başlatan E. Akurgal, Miltner çiftinin 1930 yılında yaptığı kazıyı değerlendirirken burada Aiol seramiklerinin yoğun olarak bulunmadığını ve önemli bir Aiol anıtının bulunmasının da imkansızlığını hatta bulunan eserlerin İon kültürünün anlaşılmasına bile hizmet edemediğini belirtmektedir (1945, s. 56). Bu yazıdan 2 yıl sonra kazıya başladığında bu fikirlerini kökten değiştirecek buluntularla karşılaşması şüphesiz kendisi için de sürpriz olmuştur. 1948-1951 yılları arasındaki kazılarda, burada ilk yerleşimin M.Ö. 3. bin yılda başladığı, Eski Smyrna'nın M.Ö. 11. yüzyılda Aioller tarafından kurulduğu, ancak bir süre sonra İonlar tarafından iskan edildiği saptanmıştır. Ayrıca, çok sayıda sivil yapı kalıntısının yanı sıra, Aiol mimarisinin elimizdeki en önemli örneklerinden biri olan Athena tapınağı ve kent suru gibi çok önemli mimari buluntular da gün ışığına çıkarılmıştır¹⁴. Artık bilim dünyası Eski Smyrna'nın yerinden kuşku duymamakta, ancak sürdürülecek çalışmalarla bu kente ait yeni verilerin eski çağ Anadolu'su hakkındaki bilgilerimize katkı sağlamasını beklemektedir.

Kaynakça

- AKURGAL, E. (1945). "İzmir ve Dolaylarındaki Eski Eserler Hakkında Bir Not", Arkeoloji Araştırmaları (DTCF Arkeoloji Enstitüsü 2). Ankara. s. 1-40.
- AKURGAL, E. (1946). "Arkaik ve Klasik Çağlarda İzmir", Belleten X, 55-71.
- AKURGAL, E. (1950). "Bayraklı Kazısı, Ön Rapor", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi VIII. 1-51.
- AKURGAL, E. (1983). Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı. Ankara.
- ARUNDELL, F. V. J. (1828). A Visit to the Seven Churches of Asia. Londra.
- BÜRCHNER, L. (1927), sv "Smyrna (3)", Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Band III A,1, Stuttgart. kol. 730-764.
- CADOUX, C. J. (1938). Ancient Smyrna. A history of the city from the earliest times to 324 A.D., Oxford.
- CHANDLER, R. (1806). Voyages dans l'Asie Mineure et en Grèce: faits aux dépens de la société des Dilettanti, dans les années 1764, 1765 et 1766, Volume 2, Paris 1806.
- CHANDLER R. (1817). Travels in Asia Minor, and Greece: or An Account of a Tour made at the Expense of the Society of Dilettanti (3. ed.), Vol. 1, Londra.
- COOK, J. M. (1958/9). "Old Smyrna, 1948-1951", The Annual of the British School at Athens, 53/54, s. 1-34.
- COOK, J. M., Nicholls, R. V. ve Pyle, D. M. (1998). Old Smyrna Excavation: The Temples of Athena (BSA Supp. 30).
- COOPER, F. A. (1996). The Temple of Apollo Bassitas Vol.1: The Architecture, Princeton.

¹⁴ Eski Smyrna kazıları hakkında en kapsamlı yayınlar Akurgal (1983) ve Cook, Nicholls ve Pyle (1998) olarak kabul edilebilir. Kentte yürütülen kazıların tarihi ve günümüzde yapılan çalışmalar hakkında da şuraya başvurulabilir: Tanrıver, Akat Özenir, Akar Tanrıver, Erdem Otman ve Erdoğan (2017).

- DOĞER, E. (2006). İzmir'in Smyrna'sı. Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar, İstanbul.
- DOĞER, E. ve Gezgin, İ. (1998). "Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", N. Ülker (ed.), II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, İzmir, s. 7-30.
- HAMILTON W. J. (1842). Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia. Band 1, Londra.
- HASLUCK, F. W. (1911/2). "Topographical Drawings in the British Museum Illustrating Classical Sites and Remains in Greece and Turkey", The Annual of the British School at Athens, 18, s. 270-281.
- HIRSCHFELD, G. (1872), "Alt-Smyrna", Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften in Berlin, s. 74-91.
- KEIL, J. (1932). "Forschungen in Alt Smyrna I", Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien 27. Beibl. s. 125.
- MacMillans's Guides. Guide to the Eastern Mediterranean: Including Greece and the Greek Islands, Constantinople, Londra 1904.
- MEYER, G. (2008a). "Les ruines de Smyrne dans les relations des voyageurs (XVIIe-XIXe siècles). Étude préliminaire", Journal des Savants 2/1, s. 273-381.
- MEYER, G. (2008b). "Antoine Galland et le voyage entre Smyrne et Versailles de quatre statues trouvées par un marchand hollandais", Revue des Études Grecques, 121/2. s. 797-804.
- MILLIN, A. L. (1809). (ed.), Magasin Encyclopedique ou Journal des Sciences, des Lettres et des Art, C. 4. Paris.
- MILTNER F.-MILTNER H. (1932). "Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna", Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 27, Beibl. s. 127-188.
- MILTNER, H. (1934), "Eski İzmir (Navlochon-Tantalıs), 1930 senesinde yapılan ilk tetkikat neticesi hakkında rapor", H. Miltner ve J. Böhlau, Eski İzmir (Navlochon-Tantalıs) ve Larisa Harabeleri, İzmir. s. 3-30.
- NICHOLLS, R. V. (1958/9). "OldSmyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", The Annual of the British School at Athens, 53/54. s. 35-137.
- POCOCKE, R. (1772). Voyages de Richard Pococke, membre de la société royale, et de celle des antiquités de Londres, etc., en Orient, dans l'Égypte, l'Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grèce, la Thrace, etc., Vol. V. Paris.
- Prokesch von Osten, A. (1834). "Smyrna", Jahrbücher der Literatur 68, Anz.-Blatt. s. 55-86.
- Prokesch von Osten, A. (1836-1937). Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient, 3 Band. Stuttgart.
- RAMSAY, W. M. (1880). "Newly Discovered Sites near Smyrna" The Journal of Hellenic Studies 1, s. 63-74.
- SPON, J. (1678). Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676, par Jacob Spon, docteur médecin agrégé à Lyon, et George Wheler, gentilhomme anglois, Vol. 1, Lyon.
- TANRIVER, C.-AKAT Özenir S.-AKAR Tanriver, D.-ERDEM Otman, A.-ERDOĞAN A.

(2017). "Eski Smyrna (Bayraklı Örenyeri/Tepekule Kazısı, 2014-2015", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı 23-27 Mayıs 2016, Cilt 3, Ankara. s. 95-114.

TEXIER, Ch. (1849). Description de l'Asie Mineure: faite par ordre du gouvernement français en 1833- 1837; beaux-arts, monuments historiques, plans et topographie des cités antiques, Band 2, Paris.

WALTER, O. (1922/24). "Antikenbericht aus Smyrna", Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien 21-22, Beiblatt. s. 223-260.

WEBER G. (1880). Le Sipylos et ses Monuments Ancient Smyrne (Naulochon), Paris.

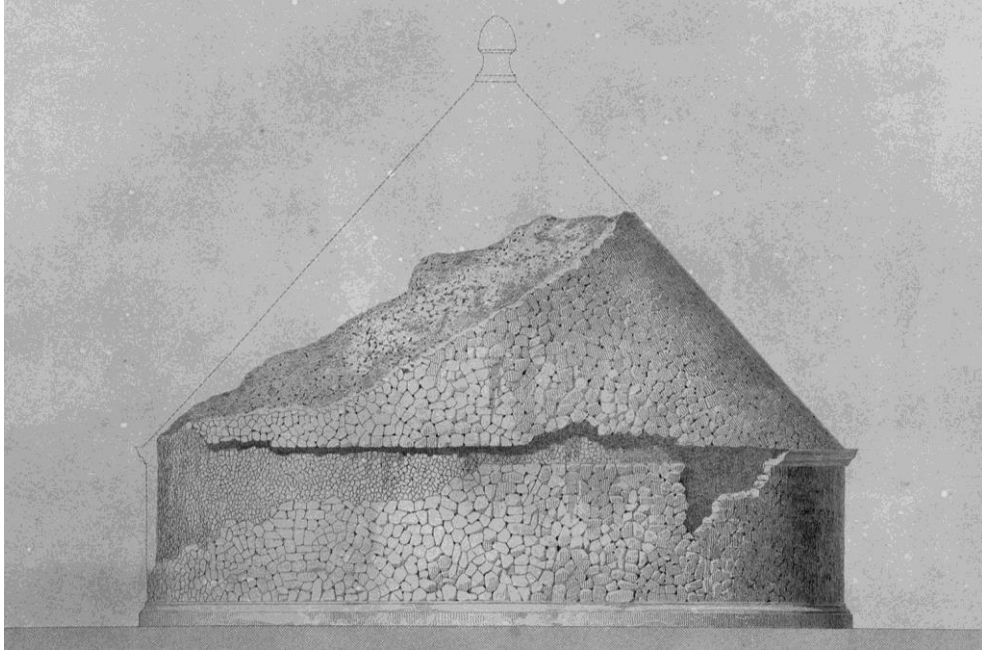
Antik Kaynaklar

Aelius Aristides, B. Keil (ed.). Aelii Aristidis Smyrnaei, Quae Svpersvnt omnia Vol II, Berlin. 1898.

Pausanias. W.H.S. Jones, Litt.D., ve H.A. Ormerod (ed.), Pausanias, Description of Greece with an English Translation 4 Vol. Harvard University Press. London. 1918.

Stephanos Byzantios. A. Westermann (ed.), Stephani Byzantii Ethnica quae supersunt, Leipzig. 1839.

Strabon. H. L. Jones (ed.), The Geography of Strabo. Harvard University Press. London. 1924.

Şekil 1- "Tantalos'un Mezarı" olarak bilinen tümülüs. Texier (1849). Lev. 130'dan.

Şekil 2- 20. yüzyıl başlarında Eski Smyrna ve Civarı (Miltner ve Miltner (1932). Fig. 93'den)

Şekil 3-. Eski Smyrna, Kuzeydoğudan görünüm (Kazı Arşivi).